

דף שבועי

בס"ד

פרשת אמור, תשפ"ד, מספר 1569

על אי התאמות בין חוקים בנבואת יחזקאל לחוקים מקבילים בתורה (להפטרות פרשת "אמר" ביחזקאל מ"ד)

יוסף פליישמן

לדבר בשם ה' אשר לא צוהו, שהוא ברוך שמו ציווה למשה שהמצווה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ולא איש א-ל ויכזב.¹

יחזקאל החל להתנבא בבבל כחמש שנים לאחר גלות יהויכין. דהיינו, בשנת 593 לפנה"ס, כשבע שנים לפני חורבן בית ראשון. הנבואה המאוחרת ביותר שלו מתוארכת לשנת 571 לפנה"ס, כ-15 שנה לאחר חורבן בית ראשון. מהאמור עולה שיחזקאל ניבא כנראה במשך כ-23 שנה.

לפי הגמרא במסכת בבא בתרא (יח ע"א) נכתב ספר יחזקאל על ידי אנשי הכנסת הגדולה וגם נערך על ידם, ולא על ידי הנביא או תלמידיו. רש"י מציע שאולי הסיבה לכך היא: "מפני שלא נתנה נבואה ליכתב בחוצה לארץ וכתבום אלו לאחר שבאו לארץ", שכן רוב נבואותיו של יחזקאל נאמרו בבבל. ללא ספק, אנשי הכנסת הגדולה שקראו את נבואות יחזקאל ראו את אי ההתאמות, ואף על פי כן מצאו את הנבואות ראויות להיאסף בספר ולהיכלל באסופת כתבי הקודש.

חנניה בן חזקיה בן גרון שהציל את ספר יחזקאל מהשכחה הוא תנא שחי בתקופת בית שמאי ובית הלל.² הוא אחד המחברים של מגילת תענית, ונודע במיוחד בזכות הזמן הרב שבילה בעליית הגג שלו בניסיון להיטיב להבין את ספר יחזקאל כדי למנוע את הוצאתו מקאנון המקרא. עליית הגג שלו נזכרת גם במקורות נוספים כמקום מפגש לחכמי דורו. חשוב לציין ש"מה שדרש חנניא על זה לא נמצא היום אצלנו" (רד"ק בפירושו ליחזקאל מה:כ).

הנביא יחזקאל הקדיש יותר מפרק שלם לנושא העונש אשר יוטל על החוטא לבדו, וכך הוא אומר (יח' יח:ד): "הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת". ועוד יותר מכך בפסוק כ: "הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת, בֶּן לֹא יֵשָׂא בְעֹן הָאָב וְאָב לֹא יֵשָׂא בְעֹן הַבֵּן" (וראו גם בפרק ל"ג). ואילו בתורה כתוב כי א-לוהים "פֶּקֶד עֹן אָבֹת עַל בְּנֵים" (שמ' כ:ד).

בנבואות יחזקאל יש אי התאמות שונות ורבות בין מידות המקדש שעליו הנביא מדבר ובין המידות של בית ראשון ושני. רבים ניסו להסביר את אי

שנו חכמים: אמר רב יהודה, ברם, זכור אותו האיש לטוב, וחנניה בן חזקיה שמו. אלמלא הוא, נגזז ספר יחזקאל, שהיו דבריו סותרין דברי תורה. מה עשה? העלו לו שלוש מאות גרבי שמן, וישב בעלייה ודרשו (בבלי, חגיגה יג ע"א).

"גרב" הוא כלי אחסון לשמן העשוי מחרס או מעור. חנניה בן חזקיה ביקש את השמן למאור ולמזון בעליית הגג שלו, בעת שניסה להתמודד עם אי ההתאמות שבין נבואת יחזקאל לחוקים מהתורה. ספר יחזקאל זכה להיכלל באסופת כתבי הקודש, אולם זמן מה לאחר מכן בקשו חכמים להוציאו מהאסופה ולגנוז אותו. דהיינו, לאסור את הלימוד בו ובכך להשכיחו מעם ישראל. הסיבה לרצון לגנוז את הספר מובאת במקור במילים "שהיו דבריו סותרים דברי תורה". כלומר, יש בחוקים הכלולים בנבואותיו אי התאמות לחוקים מקבילים בתורת משה. הפטרותו (יח' מ"ד) כוללת סתירות לא מעטות ונציגן להלן.

נצחיותן של מצוות התורה היא עיקר יסודי באמונת ישראל. כך למשל אומר הרמב"ם: דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר "...לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו", ונאמר "והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת". הא למדת שכל דברי תורה מצווין אנו לעשותן עד עולם, וכן הוא אומר "חוקת עולם לדורותיכם", ונאמר "לא בשמים היא". הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצוות פירוש שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצוות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצוות לפי זמן היו, הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה, ומיתתו בחנק על שהזיד

* פרופ' יוסף פליישמן הוא פרופ' אמריטוס במחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

1 רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק ט הלכה א.
2 שמאי חי בסוף המאה ה-1 לפנה"ס ובתחילת המאה ה-1 לספירה, והלל חי בין השנים 113 לפנה"ס עד 8 לספירה.

שום ציווי לכוהנים שלא יגלחו את ראשם, ואיסור זה מוזכר רק בקשר לימי האבל (וי' כא:ה): "לא יקרחו קרחה (על מת - רש"י) בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרִטָּת", וכן נזכרת פריעת ראש (גידול שיער) בזמן אבלם של אהרון אלעזר ואיתמר (וי' י:ו).

ה. בדיני טהרת טמא מת נאמר ביחזקאל: "ואַחֲרֵי טְהַרְתוּ שְׁבַעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ" (מד:כו). לעומת זאת בתורה אין זכר לשבעת הימים אחרי הטהרה, אלא התהליך הידוע של אדם שנטמא למת הוא: "הוא יתחטא בו ביום השלישי, וביום השביעי יטהר" (במ' יט:ב).

ו. אי ההתאמה המפורסמת מכולן היא בעניין מאכלות אסורים. הנביא יחזקאל אומר: "כל נבלה וטרפה, מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים" (יח' מד:לא). האם שאר ישראל מותרים בנבלה וטרפה? רבים ניסו ליישב אי התאמה זו. רש"י על אתר כותב: "לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף, שהיא נבילה וטרפה, הוצרך להזהירם על שאר נבילות וטרופות; כך פירשו רבותינו (מנחות מה, א)". לדעת רד"ק, הנביא לא בא להתיר נבלה וטרפה לישראל, אלא להזהיר הזהרת יתר את הכהנים. ישנם גם הבדלים ניכרים בחוקי קורבנות הציבור והנדבה וכן בחוקי המועדים אך אכמ"ל. לא ניתן לדעת א. מדוע למרות אי ההתאמות הרבות והברורות בין חוקים בספר יחזקאל לבין חוקי התורה, לכתחילה נכלל ספר זה בכתבי הקודש? ב. מדוע רק מאוחר יותר התעורר הצורך לעקרו מכתבי הקודש? ג. למה אין במקורות בספרות חז"ל מידע על האופן שבו פתרו חנניה והחכמים אשר איתנו בעליית הגג את אי ההתאמות הללו? כאמור, רבי יהודה ורבי יוחנן אומרים "פרשה זו אליהו עתיד לדורשה". סוגייתנו תישאר אם כן עלומה עד בואו של אליהו מבשר גאולת ישראל.³

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2> כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ההתאמות הללו. כך למשל כתב רד"ק בפירושו ליחזקאל מ:ג:

והאמת כי המדות האלה אשר בבנין זו אינם מבוררות אצלנו כי הם בבנין העתידה ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליהם ומה שנמצא מהם בקבלה במשנת מדות או בתרגום יונתן נקבל והשאר יהיה מונח במקומו עד שיבא אליהו. וכן אמרו רז"ל במקצת דברים מזו הנבואה: "פרשה זו עתיד אליהו לדרשה". כלומר, שאין אנו יודעים לדרשה.

בעניין זה הרמב"ם כותב (הלכות בית הבחירה פרק א הלכה ד):

בנין שבנה שלמה כבר מפורש במלכים, וכן בנין העתיד להבנות אע"פ שהוא כתוב ביחזקאל אינו מפורש ומבואר, ואנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה ומעין דברים המפורשים ביחזקאל.

כלומר, בית שני הוא מין הכלאה של בית ראשון ובית שעתיד להיות שאיננו מבואר ואיננו מפורש. וכן כתב הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות פ"ב יד:

כל שיעורי הנסכים האמורין בספר יחזקאל ומנין אותן הקרבנות וסדרי העבודה הכתובים שם - כולם מילואים הן ואין נוהגין לדורות, אלא הנביא צוה ופירש כיצד יהיו מקריבין המלואין עם חנוכת המזבח בימי המלך המשיח כשיבנה בית שלישי.

מידות המקדש וכליו אינם דומים לא למידות של בית ראשון ולא למידות של בית שני.

להלן מספר אי ההתאמות נוספות בתחומים שונים בין דברי יחזקאל לחוקים מהתורה.

א. התורה אוסרת רק על כוהן גדול לקחת אלמנה, ולכוהן הדיוט הדבר מותר. יחזקאל אינו מבחין בין כוהן הדיוט לכוהן גדול וקובע: "ואלמנה, וגרושה לא יקחו להם, לנשים, כי אם בתולת מזרע בית ישראל" (יח' מד:כב). רד"ק כותב בפירושו לפרק מד:כב: "ואלמנה - אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד".

ב. ביחזקאל נאמר: "והאלמנה אשר תהיה אלמנה מפהן יקחו (מד:כב). לעומת זאת, בוי' כא:ז נאמר על כוהן הדיוט: "אשה זנה וחללה לא יקחו, ואשה גרושה מאישה לא יקחו", אבל מותר להם לשאת כל אלמנה. לעומת זאת, לכוהן גדול התורה מתירה לשאת רק בתולה: "אלמנה וגרושה וחללה זנה, את אלה לא יקח. כי אם בתולה מעמיו יקח אשה" (וי' כא:ד).

ג. במקדש, קיימת חובה על הכהנים ללבוש בגדים שיש בהם כלאיים. שלושה מבגדי הכהונה נעשים מצמר ופשתים, והכהנים הלובשים אותם לובשים בגדי כלאיים. כך למשל, האפוד עשוי צמר ופשתים: נאמר בתורה: "ועשו את האפוד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש". 'שש' הוא הפשתן, ואילו חוטי התכלת, הארגמן ותולעת השני הם חוטי צמר צבועים. נמצא, שהאפוד עשוי כלאיים. אך למרות שבגדי הכהונה היו עשויים כלאיים, יחזקאל אומר: והיה, בבואם אל-שערי החצר הפנימית, בגדי פשתים ילבשו, ולא יעלה עליהם צמר, בשרתם בשערי החצר הפנימית, וביתה (מד:ז).

ד. יחזקאל מד:כ: "וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו פסום יקסמו את ראשיה". אבל בתורה אין

3 המלצה: הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג עסק בהרחבה בסוגיה זו, וכתב מאמר חשוב שכותרתו: "פתרון חדש לחידת ספר יחזקאל", סיני, גיליון ל"ב, 1953.